

EFEKTY KREDYTÓW INWESTYCYJNYCH W GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH NA PODKARPACIU W ASPEKCIE ICH PRZEKSZTAŁCEŃ STRUKTURALNYCH

Ryszard Kata

Streszczenie. Inwestycje należy zaliczyć do najbardziej efektywnych czynników rozwoju rolnictwa. W gospodarstwie rolnym głównym źródłem finansowania inwestycji jest fundusz akumulacji. Jednakże rolnictwo rozdrobnione nie jest w stanie sfinansować swojego rozwoju o własnych siłach. Znaczącą rolę odgrywa tutaj zasilanie zewnętrzne, które może być realizowane poprzez kredyt. Skuteczność kredytu inwestycyjnego jest uzależniona od rezultatów, jakie przynosi jego zastosowanie oraz ich zgodności z założonymi celami gospodarstwa. Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie efektów kredytów inwestycyjnych wykorzystanych przez rolników w regionie podkarpackim.

Słowa kluczowe: kredyt inwestycyjny, przekształcenia strukturalne, efekty inwestycji

WSTĘP

Procesy rozwojowe w polskim rolnictwie powinny prowadzić do zasadniczej przebudowy struktur i podniesienia efektywności ekonomicznej gospodarstw rolniczych. Gospodarstwo rolne jest bowiem rzeczywistym podmiotem polityki rozwoju rolnictwa [Woś 1999]. Wzrost konkurencyjności i efektywności dochodowej gospodarstw rolniczych wymaga jednak przełamania wielu barier i ograniczeń cechujących ten sektor. Do najważniejszych z nich należą: niedostateczne zasoby własnych środków na rozwój gospodarstw, niewłaściwa struktura agrarna, niewłaściwe relacje czynników wytwórczych, niska wydajność pracy, słabe wyposażenie techniczne i mała innowacyjność gospodarstw [Kalinowski 2002]. Cechy te szczególnie dotyczą rolnictwa rozdrobnionego. Pokonanie wymienionych barier należy wiązać z procesami przekształceń strukturalnych, rozumianych jako kształtowanie takiej wielkości i potencjału ekonomicznego gospodarstw, które pozwolą im efektywniej funkcjonować w nowych, zmieniających się warunkach. Czynnikiem umożliwiającym realizację takich przemian są inwestycje. Nie są one jedynym „sprawcą” przemian strukturalnych w gospodarstwie – może być

---

nim np. wzrastający potencjał umiejętności zarządczych kierownika gospodarstwa – bez wątplenia jednak inwestycje pozwalają na zdynamizowanie procesów rozwojowych.

Procesy rozwojowe mają charakter dynamiczny i są efektem ciągu podejmowanych przez rolnika decyzji i działań inwestycyjnych, reorganizacyjnych i dostosowawczych [Kulawik 1998]. Na szczeblu gospodarstwa głównym źródłem ich finansowania jest akumulacja własna. W przypadku drobnych gospodarstw rolniczych, dysponujących ograniczonymi możliwościami akumulacji kapitałów własnych, najtrudniejszy jest moment inicjacji przekształceń. Instrumentem umożliwiającym przełamanie bariery „bezwładności rozwojowej” gospodarstwa, wynikającej z niedostatku funduszu inwestycyjnego, może być kredyt. W warunkach gospodarki rynkowej jest on bowiem najbardziej elastycznym i efektywnym narzędziem, za pomocą którego można zwiększać dopływ kapitału do gospodarstw rolniczych [Jarka 1997]. Dopływ środków finansowych z kredytu pozwala uruchomić mechanizmy akumulacji i dźwigni finansowej, dzięki czemu możliwe jest efektywniejsze wykorzystanie zasobów gospodarstwa i wprężenie ich w procesy rozwojowe. Punktem wyjścia mikroekonomicznej oceny celowości i efektywności korzystania z kredytu powinna być z kolei wszechstronna analiza jego wpływu – poprzez inwestycje – na stopień realizacji celów gospodarstwa [Woś 1999]. Celem takim może być:

- uzyskanie odpowiedniej skali działalności gospodarczej,
- ułatwienie dostosowania gospodarstwa do zmieniających się warunków ekonomicznych i otoczenia rynkowego,
- podniesienie efektywności gospodarowania (wpływ kredytu może przejawiać się tu w postaci substytucji nakładów prowadzącej do obniżki kosztów, wzrostu wydajności, poprawy jakości produktów czy terminowości wykonywanych prac),
- zmiana technik wytwórczych w produkcji rolnej [Podstawka, Nawrocki 2001],
- uzyskanie trwałych więzi gospodarstwa z rynkiem i poprawa jego pozycji przetargowej,
- inicjowanie i rozwój pozarolniczej przedsiębiorczości w gospodarstwie.

W tym kontekście celem opracowania jest przedstawienie oceny efektów wykorzystanych kredytów inwestycyjnych w rolniczych gospodarstwach rodzinnych w regionie podkarpackim. Zakres przestrzenny badań został podyktowany chęcią ukazania badanej problematyki w obszarze rozdrobnionego rolnictwa, gdzie potrzeba przebudowy i modernizacji jest szczególnie pilna – zwłaszcza w kontekście makroekonomicznych i rynkowych zmian warunków funkcjonowania tego sektora, jakie niesie ze sobą członkostwo Polski w Unii Europejskiej.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Materiał empiryczny do badań uzyskano w drodze wywiadów przy użyciu kwestionariusza z rolnikami, którzy zaciągnęli kredyty inwestycyjne w bankach spółdzielczych w latach 1996–1999¹. Do badań wytypowano na zasadzie losowania kwotowego 130

---

¹Udział banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa na Podkarpaciu był w tym okresie dominujący zarówno w zakresie kredytów inwestycyjnych, jak i obrotowych, np. w 1999 roku

rolników, właścicieli rodzinnych gospodarstw rolniczych z terenu Podkarpacia (wielkość próby ustalono w proporcji do liczebności całej populacji jak 1/20)². Badania przeprowadzono w 2001 roku, a zatem od 2 do 6 lat od momentu pobrania kredytu i realizacji inwestycji. Taki odcinek czasowy umożliwiał przynajmniej wstępną ocenę efektów inwestycji finansowanych kredytami.

Ze względu na brak szczegółowych danych rachunkowych z gospodarstw korzystających z kredytów zaniechano analizy i oceny efektywności inwestycji i kredytów inwestycyjnych, rozumianej jako porównanie efektów z poniesionymi nakładami (kosztami). Badania takie należą w ekonomii do klasy najbardziej złożonych. Wynika to z wielofunkcyjności gospodarstwa rolnego i związanej z tym zmienności kredytu, w sposób istotny utrudniającej wyizolowanie produkcyjnych skutków kredytu od jego wpływu na konsumpcję. Trudnym problemem jest także wyizolowanie efektów samego kredytu od wpływu wielu innych czynników, takich jak np. zdolności menedżerskie kierownika gospodarstwa. W badaniach zatem za J. Kulawikiem [1997] przyjęto założenie, iż ocena efektów kredytów inwestycyjnych zostanie zredukowana do określenia uzyskanych lub przewidywanych do osiągnięcia rezultatów inwestycji współfinansowanych kredytami. Analizę rezultatów (efektów) oparto wyłącznie na opiniach i odczuciach rolników, czyli osób najbardziej zainteresowanych. Szczególną uwagę zwrócono na te efekty, które wyrażały się w zmianach struktur wewnętrznych gospodarstwa, a zatem wpływały na jego restrukturyzację i modernizację, mając przy tym charakter zmian procesowych [Daniłowska 2000]. Ich rezultatem mógł być trwały wzrost potencjału produkcyjnego gospodarstwa, zmiana profilu gospodarowania czy też trwale związanie gospodarstwa z rynkiem zbytu produktów rolnych.

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

Gospodarstwa rolne na Podkarpaciu, które korzystały z kredytów bankowych na finansowanie inwestycji, należą do grupy lokalnych liderów (tab. 1). Wyróżniają się one wyższym od przeciętnej w regionie potencjałem produkcyjnym (o czym świadczy ich ponad 5-krotnie większy średni obszar użytków rolnych), skalą prowadzonej produkcji i jej innowacyjnością oraz silniejszą orientacją rynkową (2-krotnie wyższa przeciętna wartość produkcji towarowej w przeliczeniu na 1 ha). Badania wskazują także na duże znaczenie rolnictwa jako źródła utrzymania rodziny w tej grupie gospodarstw rolnych. Z kolei użytkowników cechują wyższe od przeciętnej kwalifikacje (wykształcenie) oraz często młodszy wiek.

Jednym z zasadniczych elementów decydujących o podejmowaniu decyzji inwestycyjnych, a dalej o zaciąganiu kredytów na ich sfinansowanie, jest ocena perspektyw

---

wynosił 73,8% wolumenu kredytów rolnych ogółem sektora bankowego (GINB Oddział w Rzeszowie).

²Wywiady były narzędziem szerszych badań prowadzonych w ramach grantu KBN 2 H02C 004 22 pt. „Rola banków spółdzielczych w finansowaniu gospodarstw rolniczych (na przykładzie regionu podkarpackiego)”, realizowanego w Zakładzie Polityki Gospodarczej i Agrobiznesu na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Adama Czudeca.

rozwojowych gospodarstwa w opinii jego użytkownika. Naturalne wydaje się, że rolnik, który nie będzie widział żadnych szans rozwojowych dla swojego gospodarstwa lub będzie sceptycznie do nich nastawiony, nie będzie również skłonny do podejmowania ryzyka związanego z realizacją inwestycji – zwłaszcza takich, które wymagają zaciągnięcia kredytu.

Tabela 1. Charakterystyka gospodarstw rolnych finansujących inwestycje kredytami bankowymi na tle ogółu gospodarstw regionu podkarpackiego
Table 1. Characterization of agricultural farms which are financing investments by bank credits on background of whole agricultural farms of the podkarpacki region

Lp.	Cechy badanej zbiorowości	Jedn. miary	Gospodarstwa	
			objęte badaniem	ogółem w regionie
1	Średnia wieku kierownika gospodarstwa	lata	40	49
2	Odsetek użytkowników w wieku 60 lat i więcej	%	2,3	16,1
	Odsetek użytkowników z wykształceniem:			
3	– wyższym	%	10,8	2,1
	– średnim	%	48,5	15,7
4	Odsetek rodzin rolniczych utrzymujących się wyłącznie z pracy we własnym gospodarstwie rolnym	%	30,0	19,5
5	Średnia powierzchnia UR gospodarstwa	ha	18,4	3,4
6	Odsetek gospodarstw użytkujących grunty dzierżawione	%	47,3	4,3
7	Odsetek gospodarstw z osobami mogącymi podjąć pracę zarobkową w pełnym wymiarze poza gospodarstwem	%	27,7	29,8
8	Przeciętna wartość produkcji towarowej na 1 ha UR	zł	2.488	1.211

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadu z rolnikami oraz danych US w Rzeszowie.
Source: Own elaboration basing on questionnaires and statistics of US in Rzeszow.

Opinie respondentów dotyczące perspektyw rozwojowych ich gospodarstw wskazują na przewagę postaw optymistycznych. Perspektywy rozwoju ekonomicznego dla gospodarstwa widziało 70% rolników, jedynie co 5. użytkownik wskazywał na brak takich perspektyw. W populacji wszystkich gospodarstw rolnych regionu podkarpackiego [Rolnictwo... 2002] jedynie 8,5% rolników oceniało szanse rozwojowe gospodarstwa pozytywnie, a 67,8% negatywnie. Wydaje się, iż cecha ta jest jednym z głównych wyróżników użytkowników gospodarstw inwestujących i korzystających w tym celu z kredytu na tle ogółu gospodarstw w regionie.

CHARAKTERYSTYKA POBRANYCH PRZEZ ROLNIKÓW KREDYTÓW

Właściciele wszystkich objętych badaniem gospodarstw rolnych zaciągnęli kredyty inwestycyjne w latach 1996–1999. Najwięcej rolników skorzystało z tego źródła zasilania w 1997 roku (35,3%), najmniej zaś w 1999 roku (16,7%). Przeciętna kwota pobranych kredytów wynosiła 21 168 zł, była zatem stosunkowo niska (tab. 2). Kredyty

o nominalnej wartości przekraczającej 30 000 zł stanowiły łącznie 18,5%. Średnią wielkość w kraju, która dla preferencyjnych kredytów inwestycyjnych wynosiła w latach 1996–1999 blisko 45 000 zł, przekraczał jedynie co 10. kredytobiorca. Udział środków własnych rolnika w wartości inwestycji współfinansowanej kredytem kształtował się przeciętnie na poziomie 28,4%, a zatem był niższy od średniej krajowej tego miernika, wynoszącej 37,2%.

Pośród kredytów inwestycyjnych zdecydowaną większość (94,6%) stanowiły kredyty preferencyjne. Po komercyjne kredyty inwestycyjne na cele rolnicze sięgnęło w badanym okresie jedynie 5,4% rolników. Kredyty te – zazwyczaj niskie kwotowo – były pobierane często w sytuacji już istniejącego zadłużenia z tytułu kredytu preferencyjnego i przeznaczane z reguły na dokończenie rozpoczętych wcześniej inwestycji.

Tabela 2. Charakterystyka kredytów i finansowanych nimi inwestycji
Table 2. Characteristics of credits and investments financed by them

Lp.	Rodzaj parametru	Jedn. miary	Średnia	Wsp. zmienności (w %)
1	Kwota kredytu	zł	21 168	74,6
2	Długość okresu kredytowania	lata	6,5	50,9
3	Długość okresu karencji	m-ce	10,5	68,2
4	Udział środków własnych rolnika w wartości inwestycji	%	28,4	42,2
5	Średnia wartość inwestycji	zł	27 198	76,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z rolnikami.
Source: Own elaboration basing on questionnaires.

Uwzględniając kryterium częstotliwości korzystania z kredytów, w badanej populacji wyodrębniono gospodarstwa, które w latach 1996–1999 zaciągnęły kredyt inwestycyjny tylko jeden raz (81,5%), oraz takie, które korzystały z niego częściej. Do ostatniej grupy należało niemal co 5. gospodarstwo. W grupie tej 44% użytkowników gospodarstw wszystkie kredyty inwestycyjne zaciągnęło w BS, a 56% korzystało z kredytów także w innych bankach (BGŻ S.A., PKO BP oraz Wschodnim Banku Cukrownictwa S.A.). Połowa badanej populacji to rolnicy, którzy obok pobrania kredytu inwestycyjnego (jednego lub więcej) systematycznie, tj. co roku – lub ewentualnie z roczną przerwą – korzystali z kredytów obrotowych. O tych rolnikach można powiedzieć, iż mieli silne i systematyczne kontakty z rynkiem finansowym, a kredyty były istotnym źródłem zasilania w kapitał ich gospodarstw.

Pośród preferencyjnych kredytów inwestycyjnych największą popularnością cieszyły się kredyty z linii dla młodych rolników, z których skorzystało w latach 1996–1999 co drugie badane gospodarstwo. Z kredytów tych korzystały w szczególności gospodarstwa, w których następowała zmiana pokoleniowa, czyli przejmowanie kierownictwa przez młodych rolników. W tym kontekście należy zgodzić się z ogólną tezą, że kredyty preferencyjne przyczyniły się do przyspieszenia procesów sukcesyjnych w gospodarstwach [Mańko 2000]. Co czwarte gospodarstwo skorzystało z kredytu inwestycyjnego podstawowego, blisko 15% z kredytu na zakup ziemi. Wśród rolników,

którzy pobrali ten rodzaj kredytu, przeważali tacy, którzy dzierżawili grunty i postanowili przejąć je na własność. Z linii kredytów branżowych na rozwój produkcji mleczarskiej skorzystało 7,7% rolników, którzy sfinansowali tą drogą inwestycje modernizujące proces produkcji i obróbki mleka (na zakup i instalację urządzeń do udoju i schładzania mleka, budowę wodociągu i kanalizacji, zakup linii technologicznych do produkcji sianokiszzonek itp.). Z kolei z programu regionalnego wspierającego restrukturyzację i rozwój ogrodnictwa, realizowanego na terenie byłego woj. rzeszowskiego, skorzystało 4,6% rolników. Kredyty z programów regionalnego i branżowego przeznaczane były na inwestycje warunkujące osiągnięcie określonych kryteriów jakościowych oraz zmiany w technologii produkcji. Kredyty i pożyczki na rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej pobrało w sumie 7,7% rolników.

OCENA EFEKTÓW INWESTYCJI FINANSOWANYCH KREDYTAMI

Analizę efektów kredytowania inwestycyjnego gospodarstw oparto na podziale efektów inwestycji – za R. Manteufflem [1981] – na ekonomiczne i pozaekonomiczne. Na bazie tego podziału oraz klasyfikacji opracowanej przez J. Kulawika [1997] dokonano bardziej szczegółowego grupowania efektów inwestycji – uwzględniając ich rodzaj – na efekty rzeczowe, biznesowe, ekonomiczno-finansowe i pozaekonomiczne (tab. 3). Dysponując tak zdezagregowanym zbiorem efektów, poproszono ankietowanych rolników o wskazanie tych efektów, które wystąpiły w wyniku realizacji inwestycji finansowanej kredytem.

Wyniki badań wskazują na duże zróżnicowanie efektów inwestycji finansowanych kredytami bankowymi (tab. 3). Zróżnicowanie to dotyczyło zarówno rodzaju efektów, jak i odsetka gospodarstw, w których się one ujawniły. Wszyscy badani rolnicy deklarowali wystąpienie w ich gospodarstwie efektów o charakterze rzeczowym (jednego lub kilku). W tej grupie efektów trwały wzrost skali produkcji i możliwości produkcyjnych gospodarstwa był wskazywany najczęściej, tj. przez blisko połowę respondentów. Kolejnym w hierarchii efektem rzeczowym wskazanym przez co czwartego rolnika był wzrost wydajności pracy (tab. 3). Wymienione wyżej efekty rzeczowe można w zasadzie sprowadzić do wspólnego celu, jakim jest podniesienie wydajności czynników wytwórczych gospodarstwa. Są one zatem pochodną inwestycji w kapitał produkcyjny (tj. ziemię, budynki, budowle, maszyny, urządzenia techniczne, stado podstawowe i nasadzenie).

Wysoko w hierarchii uzyskanych efektów znalazła się również możliwość powiększenia powierzchni użytków rolnych gospodarstwa – deklarowana przez 14,6% rolników. Poza wzrostem specjalizacji gospodarstwa (wskazanym przez 20,8% respondentów), nisko w hierarchii efektów rzeczowych plasowały się takie, które dotyczyły poprawy jakości produkcji, zmiany profilu produkcyjnego, wprowadzenia innowacji produkcyjnych i technologicznych czy też uruchomienia działalności pozarolniczej (tab. 3). Wskazuje to na przewagę w traktowaniu inwestycji jako czynnika powiększania potencjału produkcyjnego gospodarstwa i tym samym na niedocenienie możliwości poprawy pozycji gospodarstwa poprzez orientację na jakość, innowacyjność i konkurencyjność

Tabela 3. Struktura efektów inwestycji współfinansowanych kredytami w latach 1996–1999
 Table 3. Structure of the effects of investment financed by credits in 1996–1999

Typ efektu	Rodzaj efektu inwestycji współfinansowanej kredytem bankowym ¹	Odsetek kredytobiorców
A. Efekty rzeczowe	trwały wzrost skali produkcji i możliwości produkcyjnych gospodarstwa	44,6
	wzrost wydajności pracy	25,4
	wzrost specjalizacji gospodarstwa	20,8
	zwiększenie powierzchni gospodarstwa	14,6
	wprowadzenie nowej technologii	8,5
	poprawa jakości i uszlachetnienie produktów (np. sortowanie, pakowanie, wstępna obróbka)	8,5
	uruchomienie działalności pozarolniczej w gospodarstwie	6,9
	wprowadzenie nowego rodzaju działalności rolniczej	2,3
	inne	1,5
<i>Razem*</i>		100,0
B. Efekty biznesowe (pozycja rynkowa)	otwarcie możliwości świadczenia nowych usług	18,5
	możliwość sprzedaży produktów w okresach najkorzystniejszych cen (np. budowa chłodni)	13,1
	otwarcie nowych, trwałych możliwości zbycia produktów	12,3
	możliwość sprzedaży produktów w rejonach o wyższych cenach, chłonności rynku (np. zakup samochodu dostawczego)	5,4
<i>Razem*</i>		49,2
C. Efekty ekonomiczno-finansowe	poprawa efektywności ekonomicznej gospodarstwa (wzrost dochodu, obniżka kosztów)	89,3
	obniżenie ryzyka gospodarowania	7,7
	uzyskanie korzyści podatkowych	0,8
<i>Razem*</i>		93,1
D. Efekty pozakonomiczne	poprawa warunków i bezpieczeństwa pracy	37,7
	wzrost satysfakcji użytkownika z tytułu lepszego wykorzystania zasobów gospodarstwa	22,3
	poprawa stanu środowiska naturalnego (np. zmniejszenie emisji ścieków, zalesianie)	2,3
	<i>Razem*</i>	

¹Respondenci mieli możliwość wskazania dowolnej liczby efektów w danej grupie, takich jednakże, które rzeczywiście uzyskali lub spodziewają się uzyskać.

*Odsetek rolników, którzy deklarowali uzyskanie efektów danego typu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów z rolnikami.

Source: Own elaboration basing on questionnaires.

produkcji. Teżę taką potwierdza stosunkowo niski odsetek rolników, którzy w wyniku inwestycji uzyskali efekty o charakterze biznesowym (łącznie 49,2%). Efekty takie były wynikiem zmian w strukturze powiązań gospodarstwa z rynkiem, prowadzących do podniesienia jego konkurencyjności i możliwości zbycia produktów. W tej grupie efektów będących następstwem realizacji inwestycji najwięcej (18,5%) gospodarstw uzyskało możliwość świadczenia nowych usług (głównie zakupionym sprzętem rolni-

czym oraz usług agroturystycznych), a 13,1% – możliwość sprzedaży produktów w okresach najkorzystniejszych cen (np. dzięki budowie chłodni, silosów itp.). Otwarcie nowych, trwałych możliwości zbycia produktów, np. poprzez integrację z zakładami przetwórstwa rolno-spożywczego lub siecią supermarketów, wykupienie „miejsca” na bazarze lub giełdzie towarowej, otwarcie własnego sklepu itp., wymieniło 12,3% kredytobiorców.

Efekty ekonomiczno-finansowe uzyskane w wyniku inwestycji wykazało łącznie 93,1% rolników. Większość respondentów (89,3%) wskazała na poprawę efektywności ekonomicznej gospodarstwa poprzez progresję dochodów (głównie na skutek zwiększenia wolumenu produkcji) lub obniżenie kosztów gospodarowania. Efekty kosztowe były łączone ze wzrostem wydajności pracy oraz oszczędnościami uzyskanymi w wyniku ograniczenia wydatków na obce usługi produkcyjne (głównie rolnicze) na skutek zakupu własnego środka trwałego (ciągnika, kombajnu itp.). Efekty te można zatem uznać za pochodne efektów rzeczowych i biznesowych.

Efekty pozaekonomiczne wykazało łącznie 62,3% użytkowników gospodarstw. Najczęściej efekty te przejawiały się w poprawie warunków i bezpieczeństwa pracy (37,7% wskazań) oraz rosnącej satysfakcji rolników z lepszego wykorzystania zasobów gospodarstwa (użytków rolnych, budynków, zasobów siły roboczej itp.), co wykazało 22,3% użytkowników (tab. 3). Analiza wypowiedzi rolników wskazuje, iż pierwszy z wymienionych efektów był rezultatem inwestycji w nowe, bardziej wydajne środki pracy, drugi zaś pochodną efektów skali. Bardzo nisko natomiast było oddziaływanie inwestycji na poprawę stanu środowiska naturalnego, efekt ten bowiem wymieniło zaledwie 2,3% rolników. Może to sugerować, iż przy podejmowaniu inwestycji troska o bezpośrednie otoczenie gospodarstwa jest przesłanką niemal zupełnie przez rolników niedostrzeganą lub pomijaną. Pojawia się tu zatem potrzeba i duże pole do działania w kształtowaniu świadomości ekologicznej rolników. Jest to niezwykle istotne w kontekście wymogów, a zarazem szans dla rolnictwa, jakie w tym zakresie przynosi integracja z Unią Europejską, np. poprzez wsparcie w ramach programów rolno-środowiskowych [Wiatrak 2001].

Wysoka i pozytywna ocena efektów inwestycji finansowanych kredytami dokonana przez rolników nasuwa pytanie: dlaczego wobec tego tak niewielki odsetek użytkowników gospodarstw w regionie korzysta z takiego wsparcia? (w badanym okresie wynosił on 6,15%)³. Częściową odpowiedź może przynieść zestawienie i analiza wypowiedzi rolników, którzy, pomimo uzyskania pozytywnych efektów zastosowania kredytu inwestycyjnego, nie zamierzali w najbliższej przyszłości (tj. okresie 4 lat) korzystać z tej formy finansowania gospodarstwa (w badanej populacji rolnicy tacy stanowili 60%). Wśród czynników ograniczających zainteresowanie rolników kredytami inwestycyjnymi warunki, na jakich otrzymywano kredyt oraz relacje z bankiem były postrzegane jako problem przez stosunkowo niewielki odsetek użytkowników gospodarstw. Co do warunków kredytu rolnicy wskazywali na takie ograniczenia, jak uciążliwe procedury (19,2% wskazań) oraz wysokie oprocentowanie kredytów (7,7% wskazań). Z kolei trudności we współpracy z bankiem przejawiały się w takich aspektach, jak wysokie prowizje banku oraz wysokie – zdaniem rolników – wymagania banków co do zabez-

³Obliczenia własne na podstawie sprawozdań z działalności ARiMR w latach 1996–1999, ARiMR, Warszawa.

pieczeń kredytów, zdolności kredytowej oraz udziału własnego w planowanej inwestycji. Łącznie bariery tego rodzaju były deklarowane przez 19,6% respondentów. Większość rolników tej grupy (76,9%) identyfikowała bariery z sytuacją wewnętrzną gospodarstwa, tj. jego słabością ekonomiczną czy brakiem następców. Ich negatywna postawa wynikała przede wszystkim z obaw przed trudnościami w spłacie kredytów, a także zamiaru ograniczenia działalności rolniczej (7,7% rolników).

Wszyscy rolnicy w badanej grupie dostrzegali ograniczenia wynikające z ogólnej sytuacji makroekonomicznej. Wśród czynników tego rodzaju wymieniano niską dochodowość produkcji rolnej (46,2% wskazań) oraz problemy ze zbytem produktów – wynikające w szczególności z niestabilności i niedorozwoju rynku rolnego w regionie (37,1%). Rolnicy wskazywali także na niewystarczające, ich zdaniem, wsparcie dla rolnictwa ze strony budżetu państwa (14,1%).

WNIOSKI

1. Gospodarstwa rolnicze, w których finansowano inwestycje kredytami, na tle ogółu gospodarstw rolniczych w regionie wyróżniają się znacząco większym obszarem użytków rolnych, silniejszymi powiązaniem z rynkiem i presją na unowocześnienie potencjału wytwórczego. Wyróżniają się one ponadto korzystniejszymi cechami społeczno-osobowymi użytkowników, takimi jak: młodszy wiek, lepsze wykształcenie i optymistyczny stosunek do perspektyw gospodarowania. Swoją ofertę kredytową banki powinny zatem kierować do użytkowników tego typu gospodarstw.
2. Wyniki badań wskazują, iż realizacja inwestycji może przynosić efekty ekonomiczne i pozaekonomiczne. Efekty pierwszej grupy można podzielić na rzeczowe i biznesowe, które określamy jako pierwotne, oraz ekonomiczno-finansowe, będące pochodną efektów pierwotnych. Na ogół wtórne, ale niezwykle istotne znaczenie mają efekty pozaekonomiczne. Inwestycje poprzez poprawę warunków i bezpieczeństwa pracy, lepsze wykorzystanie zasobów gospodarstwa oraz ochronę środowiska naturalnego wpływają na ogólną równowagę gospodarstwa i wzrost satysfakcji rolników z wykonywanego zawodu.
3. Wypowiedzi rolników wskazują, że realizacja inwestycji finansowanej kredytem przynosiła wiele efektów wiązanych. Uzyskanie więcej niż jednego efektu deklarowało bowiem aż 91,5% użytkowników gospodarstw, a efekty we wszystkich czterech grupach wskazał co trzeci respondent.
4. Struktura rodzajowa efektów inwestycji i ich wzajemne powiązania wskazują na dominację oddziaływań proefektywnościowych w gospodarstwach kredytobiorców. Skutkują one wzrostem dochodów z produkcji rolnej i poprawą zagospodarowania majątku. Niewiele efektów inwestycji (6,9%) dotyczy natomiast rozwoju działalności pozarolniczej, która pozwoliłaby wiązać zbędne zasoby pracy w gospodarstwach rolnych.
5. Ocena efektów kredytów inwestycyjnych, wskazuje na ich znaczącą rolę w rozwoju gospodarstw, rzadko wykraczającą jednak poza tradycyjną produkcję rolną. Niewielki jest wpływ kredytowania inwestycyjnego na zmiany w strukturze czynników produkcji, modelu gospodarowania i relacji gospodarstwa z otoczeniem rynkowym, a zatem na te elementy, które można lokować w płaszczyźnie przemian strukturalnych.

PIŚMIENICTWO

- Daniłowska A., 2000. Skuteczność kredytu preferencyjnego jako narzędzia restrukturyzacji polskiego rolnictwa w latach 1995–1998. *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, ZN SGGW, nr 39, s. 29–42.
- Jarka S., 1997. Wykorzystanie kredytów w gospodarstwach rolniczych. *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, ZN SGGW, nr 31, s. 73–84.
- Kalinowski J., 2002. Wpływ kredytów inwestycyjnych na innowacje w gospodarstwach rolnych na przykładzie wybranych gmin województwa dolnośląskiego. *Roczniki SERiA*, t. IV, z. 6, s. 83–86.
- Kulawik J., 1997. Efekty kredytów inwestycyjnych w gospodarstwach rodzinnych prowadzących rachunkowość rolną dla IERiGŻ. IERiGŻ, Warszawa.
- Kulawik J., 1998. Celowość interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie. *Wież i Rolnictwo*, nr 3, s. 62–71.
- Manteuffel R., 1981. *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw rolnych*. PWRiL, Warszawa.
- Mańko S., 2000. Zasoby i wykorzystanie siły roboczej w gospodarstwach korzystających z kredytu dla „młodych rolników”. *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, ZN SGGW, nr 41.
- Podstawka M., Nawrocki T., 2001. Perspektywy kredytowania rolnictwa przez BGŻ. *Wydawnictwo SGGW*, Warszawa, s. 9–68.
- Rolnictwo województwa podkarpackiego. *Urząd Statystyczny w Rzeszowie*, Rzeszów, 2002.
- Sprawozdanie z działalności ARiMR w 1999 r. ARiMR, Warszawa 2000.
- Wiatrak A.P., 2001. Polityka ekologiczna rozwoju obszarów wiejskich [w:] *Przyrodnicze i ekonomiczne warunki zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*. Zeszyty Naukowe AR w Krakowie, nr 373, z. 76, s. 17–21.
- Woś A., 1999. *Instrumenty restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych IERiGŻ*, nr 3, Warszawa.

THE EFFECTS OF INVESTMENT CREDITS IN AGRICULTURAL FARMS OF THE PODKARPACKI REGION IN ASPECT OF THEIR STRUCTURAL TRANSFORMATIONS

Abstract. Investments are the most effective factors of development of agriculture. In agricultural farms the fund of accumulation is the main source of financing of investment. However, dispersed agriculture is not able to finance its development independently. The external financing (e.g. credits) plays there a significant role. Efficiency of the investment credit depends on results, which brings its usage and their compatibility with postulated aims of the farm. The paper presents the effects of investment credits used by farmers in the Podkarpacki region.

Key words: investment credit, structural transformations, effects of investment

Ryszard Kata, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Zakład Finansów, ul. M. Źwiklińskiej 2, 35-601, Rzeszów, e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl